

Kníže Josef Václav z Lichtenštejna

Připomínka života významného diplomata, vojevůdce a reformátora
(1696–1772)*

JAN AL SAHEB

Al Saheb, Jan: Prince Joseph Wenzel of Liechtenstein. A Remark on the Life of a Notable Diplomat, Military Leader and Reformer (1696–1772)

The paper aims to commemorate the life of Prince Joseph Wenzel of Liechtenstein (1696–1772), a significant figure whose renown lies not only within the field of international diplomacy, but first and foremost in the military. The prince was a leading Habsburg diplomat, he worked e.g. as an ambassador in Paris and later in Berlin. He primarily bound his career to the milieu of the Habsburg army, in whose ranks he personally participated in European power struggles of the first half of the 18th century. He gained merit by a fundamental reform of the Habsburg artillery, which was to a large extent financed from his own funds.

Keywords Joseph Wenzel I, Prince of Liechtenstein * Joseph Wenzel von Liechtenstein * Military * Diplomacy * Enlightenment * Absolutism * Reforms * Aristocracy * 18th Century * Historiography

Contact Muzeum Těšínska (Český Těšín), Ostravská univerzita v Ostravě, jan.alsaheb@centrum.cz

*Ein hier, durch Glück und durch Zahl,
groß auf der Kriegesbahn.
Durch Thaten, nicht mit kühnem Staal,
dicht an dem Feind gethan.
Durch Thaten? Wie die größte Macht,
that sie im blut'gen Feld?
Wenn bey dem kleinen Haufen wacht,
wie Lichtenstein ein Held.¹*

Jedním z nejvýznamnějších příslušníků knížecího rodu Lichtenštejnů byl bezesporu Josef Václav z Lichtenštejna (1696–1772). Životní osudy a dvorská i vojenská kariéra tohoto aristokrata nesou veškeré symptomy etapy, v níž žil. Etapy, která byla prodchnuta vlnou dynastických válek a snahou o úzkostlivé udržení rovnováhy mocenských sil nejen v Evropě, ale i ve světě (soupeření koloniálních říší). Osmnácté století je zároveň obdobím rozkvětu kabinetní politiky a intenzivních diplomatických intrik a mocenského soupeření

* Příspěvek je upravenou verzí první části textu přehledového referátu předneseného dne 18. dubna 2013 v Moravském Krumlově na konferenci *Sekundogenitura knížecího rodu Liechtensteinů a Moravský Krumlov*.

¹ CORNOVA, Ignaz: *Die Helden Oesterreichs besungen in Kriegsliedern*. Prag 1777, s. 165.

mezi jednotlivými evropskými monarchiemi.² Není jistě náhodou, že s osobností ctižádostivého knížete Josefa Václava z Lichtenštejna, člena jedné z nejvýznamnějších knížecích rodin habsburské monarchie té doby, se setkáváme jak na válečných polích, tak i v politickém dění prvních dvou třetin 18. století.³ Nutno dodat, že ve službách, které prokazoval habsburskému domu, dosáhl výrazných úspěchů, a nesmazatelně se tak zapsal nejen do dějin svého rodu, ale zanechal rovněž výraznou stopu v dějinách celé habsburské monarchie. Tento fakt dokumentuje například i Lichtenštejnovo zastoupení v sousoší před vídeňským Hofburgem, kde trůnící císařovnu Marii Terezii obklopují její nejvýznamnější rádci, diplomaté a generálové. Josef Václav z Lichtenštejna se tedy řadil mezi přední muže habsburské monarchie a vedle osobností, jakými byli například Raimund Montecuccoli či princ Evžen Savojský, byl tím, kdo nejen symbolicky, ale i ve skutečnosti přispěl ke stabilitě evropské mocenské rovnováhy a měl výrazný podíl na válečných úspěších říše, s jejímiž osudy byl ten jeho bytostně spjat.

* * *

Príspevek si klade za cíl představit životní osudy této významné osobnosti evropského formátu, která v prostředí české historiografie stála dosud na okraji zájmu. Kníže Josef Václav z Lichtenštejna, císařský tajný rada a komoří, rytíř Řádu zlatého rouna, nositel uherského velkého kříže Řádu sv. Štěpána, polní maršál a generální direktor císařského dělostřelectva a majitel vlastního dragounského regimentu, spatřil světlo světa v Praze, dne 10. srpna roku 1696. Byl synem knížete Filipa Erasma a jeho manželky Kristýny Terezie, hraběnky z Löwensteinu. Již v mládí byl Josef Václav předurčen pro vojenskou kariéru, v níž se měl vydat po stopách svého otce i některých dalších předků.⁴ Služba v armádě totiž představovala v podmínkách habsburské monarchie vedle dvorské či církevní kariéry, případně služby ve státní správě, jednu z tradičních oblastí, v níž příslušníci šlechtických rodin nalézali v plné míře uplatnění svých kariéerních aspirací.⁵ A právě aristokratický původ byl na prahu 18. století stále ještě nezbytným kritériem pro etablování se ve

² K evropskému mocenskému a politickému vývoji v 18. století viz např. SKAZKIN, Sergej a kol.: *Dějiny diplomacie*, 1. Praha 1961, s. 269–313; COWIE, Leonard: *Documents and descriptions in European history: 1714–1815*. Oxford 1967; KRIVSKÝ, Petr – KVAČEK, Robert – SKŘIVAN, Aleš: *Věk starý a nový: Dějiny, kultura a život Evropy v 17. a 18. století*. Praha 1987; AUER, Leopold: *Das europäische Staatsystem im Zeitalter Prinz Eugens*. In: ZÖLLNER, Erich – GUTKAS, Karl (Hg.): *Österreich und die Osmanen – Prinz Eugen und seine Zeit*. Wien 1988, s. 69–87; SKŘIVAN, Aleš: *Evropská politika 1648–1914*. Praha 1996, s. 7 nn.; DUCHHARDT, Heinz: *Balance of Power und Pentarchie: Internationale Beziehungen 1700–1785*. Paderborn 1997; BLACK, Jeremy: *Evropa osmnáctého století*. Praha 2003; HRBEK, Jiří: *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648–1789)*. Praha 2012.

³ Základní biografická data osobnosti knížete Josefa Václava z Lichtenštejna přináší WURZBACH, Constantin: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*, 15. Wien 1866, s. 156–163. Krátký životopis je přístupný rovněž na webových stránkách <http://www.kuk-wehrmacht.de/biograph/f0020liechtenstein.html> (cit. 13. 3. 2014). K problematice zpřístupnění biografických a genealogických údajů jednotlivých vojevůdců habsburské armády viz HOCHEDLINGER, Michael: *Des Kaisers Generale: Biographische und quellenkundliche Anmerkungen zur Erforschung militärischer Eliten in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie*. Wien 2006.

⁴ Vojenské kariéře knížete Filipa Erasma z Lichtenštejna, který působil po boku prince Evžena Savojského především na uherském bojišti a padl roku 1704 při tažení v severní Itálii, věnuje pozornost von FALKE, Jacob: *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*, 3. Wien 1882, s. 93–101.

⁵ K proměnám společenské role aristokracie během 17. a 18. století a její etablování se prioritně v církevních strukturách, dvorské službě, armádě, případně ve státních správních mechanismech viz ASCH, Ronald: *Europäischer Adel in der frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 2008, s. 188, 207–251. V prostředí českých zemí viz MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2000, s. 275–522.

specifickém sociálním prostředí struktury armádních elit.⁶ Lze konstatovat, že v tomto ohledu v habsburské armádě rezonovaly zvyklosti společenského řádu, jehož po staletí pevně vymezenou sociální strukturu během 18. století postupně narušil nástup osvícenství se všemi zákonitostmi, které se postupně uplatnily napříč všemi složkami společnosti. V souvislosti s armádou a její postupnou profesionalizací možno v prostředí habsburské monarchie hovořit od poloviny 17. století o procesu militarizace velké části šlechty, který byl nedílnou součástí procesu modernizace chápané v intencích budování absolutistické státní moci (později osvícensko-absolutistického státu).⁷ Kariéra v armádě zároveň pro velkou část vyšší šlechty znamenala nikoliv konečný cíl, ale spíše cestu k sociálně výnosnému postavení u dvora a k možnostem uplatnit se i v nevojenské sféře např. na poli evropské diplomacie.⁸

Vraťme se ovšem k osobnosti mladého knížete Josefa Václava z Lichtenštejna. Ten studoval do roku 1713 v pražském Klementinu a pod dohledem knížat Waltra z Ditrichštejna a Maxmiliána z Kounic postupně pronikal do základů strategie a taktiky vojenského umění.⁹ Již v tomto období se dostatečně obeznámil nejen se základními principy vedení války, ale rovněž velmi intenzivně vstřebával informace z četných vojensko-teoretických spisů generála, zakladatele habsburské stálé armády, Raimunda Montecuccolih (1609–1680).¹⁰ Ostatně některé jeho armádní „protoreformy“ (především ty spjaté

⁶ K otázce sociálního profilu armádních elit viz OESTERREICH, Gerhard: Strukturprobleme des europäischen Absolutismus. In: TÝŽ: *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates : ausgewählte Aufsätze*. Berlin 1969, s. 179–197; HOCHEDLINGER, Michael: Der gewaffnete Doppeladler : Ständische Landesdefension, Stehendes Heer und „Staatsverdichtung“ in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie. In: MAŤA, Petr (Hg.): *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740 : Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, 24. Stuttgart 2006, s. 234–235; KROENER, Bernhard: Des Königs Rock. Das Offizierkorps in Frankreich, Österreich und Preussen im 18. Jahrhundert – Werkzeug sozialer Militarisierung oder Symbol gesellschaftlicher Integration? In: BAUMGART, Peter–KROENER, Bernhard – STÜBIG, Heinz (Hg.): *Die Preussische Armee : Zwischen Ancien Régime und Reichsgründung*. Paderborn – München – Wien – Zürich 2008, s. 72–95; GAHLEN, Gundula – WINKEL, Carmen: Militärische Eliten in der frühen Neuzeit : Einführung. *Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit* 14, 2010, č. 1, s. 7 nn.

⁷ K odlišnému vnímání významu pojmu „absolutismus“ viz KNOZ, Tomáš: Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. *Časopis Matic moravské* 121, 2002, č. 2, s. 451–483; HRBEK, Jiří: Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho historického pojmu. *Český časopis historický* 105, 2007, č. 3, s. 643–689.

⁸ ALLMAYER-BECK, Johann Christoph: Wandlungen im Heerwesen zur Zeit Maria Theresias. *Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien* 3, 1967, s. 7–24; HOCHEDLINGER, Michael: Rekrutierung – Militarisierung – Modernisierung. Militär und ländliche Gesellschaft in der Habsburgermonarchie im Zeitalter des Aufgeklärten Absolutismus. In: KROLL, Stefan – KRÜGER, Kersten (Hg.): *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*. Münster – Hamburg – London 2000, s. 327–376. Proces militarizace šlechty se přirozeně týkal především té části nobility, která si zvolila vojenskou kariéru, nikoliv této sociální skupiny jakožto celku. V prostředí českých zemí na tento fakt poukazuje PRCHAL, Vítězslav: *Válka, zbraně a zbroj v reprezentačních strategiích české a moravské aristokracie v letech 1550–1750*. Disertační práce, Univerzita Karlova. Praha 2012, s. 77.

⁹ MORGENSTERN, Raphael: *Oesterreichs Helden des 17. und 18ten Jahrhunderts*. St. Pölten 1783, s. 319; SCHWEIGERT, C. A.: *Oesterreichs Helden und Heerführer von Maximilian I. bis auf die neueste Zeit in Biographien und Charakterskizzen*, 3. Wurzen 1854, s. 233. Základním prvkem vedení válek v tomto období byla tzv. lineární taktika založená na rozvinutí a součinnosti jednotlivých složek vojska, v němž hlavní složku tvořila infanterie. K lineární taktice viz nejnověji BIRK, Eberhard: Die Lineartaktik im Spiegel zeitgenössischer Ordnungsvorstellungen. *Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit* 16, 2012, č. 1, s. 7–40.

¹⁰ Vliv Raimunda Montecuccolih na vybudování stálé habsburské armády byl zcela zásadní. K tomu viz von WREDE, Alphons: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, 1. Wien 1898, s. 30–31, 51, 57; ZIMMERMANN, Jürg: *Militärverwaltung und Heeraufbringung in Österreich bis 1806*. Frankfurt am Main 1965, s. 61–62; ROMANÁK, Andrej: Vývoj vojenství v období pozdního feudalismu. In: ROMANÁK, Andrej – DANGL, Vojtěch (eds.): *Vojenské dějiny Československa*, 2. Praha 1986, s. 151–153; VLNAS, Vít: *Válka v míru : Čechy, habsburské země*

Portrét Josefa Václava, 4. vládnoucího knížete z Lichtenštejna (1696–1772). Olejomalba Hyacintha Rigauda (1659–1743) z roku 1740. Zdroj: <http://commons.wikimedia.org/>

s modernizací artilerie) později Lichtenštejn dále rozvinul a úspěšně implementoval do praxe. Nejen proto se Lichtenštejn právem považoval za přímého pokračovatele díla a odkazu, který zmíněný slavný Ital, vavříny ověčený vítěz nad Turky v bitvě u Sv. Gottharda-Mogersdorfu v roce 1664,¹¹ svým následovníkům zanechal.¹²

Vojenskou kariéru Josef Václav z Lichtenštejna zahájil v roce 1715, kdy se stal podplukovníkem (*Oberst-Lieutenant*) dragounského regimentu.¹³ Vzhledem k mocensko-

a jejich armáda v období let 1648–1741. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří – VLNAS, Vít (eds.): *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740*. Praha 2004, s. 759.

¹¹ K okolnostem a průběhu bitvy u Sv. Gottharda-Mogersdorfu nejpodrobněji viz WAGNER, Georg: *Das Türkenjahr 1664: Eine europäische Bewährung*. Eisenstadt 1964.

¹² Vojensko-teoretickým spisům Raimunda Montecuccoliho byla v odborné literatuře věnována již značná pozornost. Většina autorů přitom vychází ze soudobých tisků, respektive z edičního zpřístupnění těchto textů. Viz VELTZÉ, Alois (ed.): *Ausgewählte Schriften der Raimund Fürsten Montecuccoli*, 1–2. Wien 1899; LURAGHI, Raimondo (ed.): *Le opere di Raimondo Montecuccoli*, 1–2. Roma 1988; TESTA, Andrea (ed.): *Le opere di Raimondo Montecuccoli*, 3. Roma 2000. Zhodnocení Montecuccoliho vojensko-teoretického díla přináší např. BAR-KER, Thomas: *The Military Intellectual and Battle*. New York 1975, s. 55–58, 73 nn.

¹³ PEZZL, Johann: *Lebensbeschreibungen des Fürsten Raimund Montecuccoli, des Fürsten Wenzel Liechtenstein, des Hofraths Ignaz von Born*. Wien 1792, s. 134.

politické situaci v Evropě a eskalaci napětí mezi podunajskou monarchií a osmanskou říší na sebe nenechala první válečná příležitost v podobě šesté habsbursko-turecké války (1716–1718) dlouho čekat. Habsburská armáda nejprve pod velením prince Evžena Savojského porazila Turky v bitvě u Petrovaradína (5. srpen 1716) a o rok později rovněž u Bělehradu (16. srpna 1717).¹⁴ Právě zde na sebe mladý Josef Václav z Lichtenštejna poprvé výrazněji upozornil, když se vyznamenal osobní statečností, s níž provedl rozhodný jízdní útok na pozice nepřítele. Dokázal přitom svou jednotku vyvést z obklíčení, a přestože pod ním padl kůň, osobně pobil řadu nepřátel. Odhlédneme-li od glorifikačních nánosů pozdně barokní literatury, která takto první válečné zkušenosti mladého Lichtenštejna sugestivně líčí,¹⁵ je nesporné, že Josefu Václavovi se účastí v tomto konfliktu otevřela cesta k dalšímu kariérnímu postupu ve strukturách habsburské armády.

Po uzavření požarevackého míru (21. června 1718), na jehož základě Osmané ztratili Temešský banát, Bělehrad a velkou část Srbska a Bosny,¹⁶ zúročil Josef Václav z Lichtenštejna svou válečnou praxi a intenzivně se i nadále věnoval studiu vojenské teorie. Na základě zkušeností, kterých nabyl během války na Balkáně, se zaměřil především na roli dělostřelectva, v němž spatřoval významný prvek moderní armády, a to navzdory faktu, že sám velel jednotce kavalerie.¹⁷ Z hlediska bojeschopnosti habsburských vojsk možno jednoznačně litovat, že Josef Václav z Lichtenštejna tehdy ještě nedisponoval příslušnými pravomocemi a nemohl tak přikročit k dalekosáhlým reformám této složky armády.

V dubnu 1718 vstoupil Josef Václav z Lichtenštejna do manželského svazku s dcerou knížete Antonína Floriana, a tedy svou sestřenicí, Annou Marií z Lichtenštejna (1699–1753), vdovou po hraběti Arnoštu z Thunu.¹⁸ Vzhledem k rodové přízni bylo pro tento příbuzenský svazek nutno vyjednat papežský dispens. Sňatek možno jednoznačně interpretovat jako výraz cílené rodové strategie, která měla Lichtenštejnům zajistit kumulaci ekonomické a politické moci bez ohledu na klientelismus a vazby na další rody. Příbuzenský sňatek Josefa Václava a Anny Marie totiž nebyl mezi Lichtenštejnými během 17. a 18. století ojedinělým¹⁹ Z manželského svazku vzešel pouze syn Filip Antonín (1719–1723), který ovšem zemřel ve věku pouhých čtyř let. Dalších potomků se sice kníže Josef Václav již

¹⁴ Podrobné líčení tohoto tažení podává anonymně vydaná práce *Kurze Geschichte der Kriege zwischen dem Haus Oesterreich und der Ottomanischen Pforte*. Wien 1788, s. 191–198. Srovnej rovněž pozitivisticky laděné, informačně velmi cenné práce ZINKEISEN, Johann Wilhelm: *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, 5. Gotha 1857, s. 542–573; FESSLER, Aurelius Ignaz: *Geschichte von Ungarn*, 5. Leipzig 1883, s. 188–202; nověji ALLMAYER-BECK, Johann Christoph – LESSING, Erich: *Die kaiserlichen Kriegsvölker*. München 1978, s. 233–248; VLNAS, Vít: *Princ Evžen Savojský: Život a sláva barokního válečníka*. Praha – Litomyšl 2001, s. 467–484.

¹⁵ MORGENSTERN, R.: *Oesterreichs Helden*, s. 320; PEZZL, J.: *Lebensbeschreibungen*, s. 137; HORMAYR, Joseph von: *Oesterreichischer Plutarch oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmtesten Feldherren, Staatsmänner, Gelehrten und Künstler des österreichischen Kaiserstaates*. Wien 1807, s. 68.

¹⁶ HORVÁTH, Michael: *Geschichte der Ungarn*, 2. Pesth 1855, s. 386–387; BROUCEK, Peter: Im Kampf gegen Franzosen und Türken. In: FEUCHTMÜLLER, Rupert – KOVÁCS, Elisabeth (Hg.): *Welt des Barock*. Wien – Freiburg – Basel 1986, s. 121.

¹⁷ HORMAYR, J.: *Oesterreichischer Plutarch*, s. 69; FALKE, J.: *Geschichte*, s. 109–110.

¹⁸ PEZZL, J.: *Lebensbeschreibungen*, s. 138; FALKE, J.: *Geschichte*, s. 109. Text svatební smlouvy z 24. dubna 1718 viz Österreichisches Staatsarchiv (Viedeň), Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, fond Familienarchiv Harrach, kart. 791. Okolnosti sňatku viz BASTL, Beatrix: *Tugend, Liebe, Ehre: Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien – Köln – Weimar 2000, s. 60–61.

¹⁹ JÜNGLING, Hans Jürgen: Die heiraten des Hauses Liechtenstein im 17. und 18. Jahrhundert: Konubium und soziale Verflechtungen am Beispiel der habsburgischen Hocharistokratie. In: PRESS, Volker (Hg.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Vaduz 1988, s. 329–345.

nedočkal, avšak vzhledem k majorátnímu systému lichtenštejnského rodu tím nebyla ohrožena jeho kontinuita.²⁰

Intenzivní studium vojensko-teoretických spisů přivedlo Lichtenštejna k myšlence zřídit a financovat vlastní vojenskou jednotku. Během roku 1725 tedy nechal naverbovat a vycvičit dragounský regiment, který se stal nedílnou součástí habsburské armády. Tento krok zároveň Lichtenštejnovi automaticky zajistil plukovníckou hodnost (*Oberst* – nejvyšší hodnostní stupeň vyššího důstojnictva).²¹ V čele svého regimentu byl roku 1730 nejprve odvelen do Itálie, kde se schylovalo ke konfliktu mezi Habsburky a španělskými Bourbony. Diplomatičké řešení mocenskopolitického napětí na Apeninském poloostrově otevřený konflikt oddálilo,²² a tak se lichtenštejnský regiment zapojil do válečných akcí teprve v rámci nástupnické války o polský trůn (1734–1735). Habsburkové v tomto konfliktu stáli na straně budoucího polského krále Augusta III., zatímco Francie podporovala kandidaturu tchána Ludvíka XV., Stanislava Leszczyňského.²³ Během tohoto konfliktu se Josef Václav z Lichtenštejna v čele svého regimentu zúčastnil dvou tažení na Rýně,²⁴ což mu i díky přízni vrchního velitele habsburské armády, prince Evžena Savojského výrazně pomohlo v jeho služebním postupu.²⁵ Dne 27. listopadu 1733 byl nejprve povýšen na generála polního strážmistra (*Generalfeldwachtmeister* – tj. nejnižší generálský stupeň v habsburské armádě odpovídající později zavedené hodnosti generálmajora) a následně, dne 30. května 1734, se stal polním podmaršálkem (*Feldmarschall-Lieutenant* – tj. třetí nejvyšší hodnostní stupeň v habsburské armádě odpovídající hodnosti generálporučíka v jiných armádách).²⁶

Sblížení s Evženem Savojským se promítlo do postoje Josefa Václava z Lichtenštejna v otázce zajištění nástupnictví v habsburském rodě. Vojenské zkušenosti oba muže vedly k přesvědčení, že pragmatickou sankci,²⁷ vydanou císařem Karlem VI. v roce 1713, je možno úspěšně prosadit výhradně posílením a modernizací habsburské armády. V tomto směru vycházelo přesvědčení obou habsburských vojevůdců ze základních premis vyře-

²⁰ Starší genealogické práce uvádějí ještě další tři Lichtenštejnovy potomky, všichni však zemřeli v dětském věku. Průkaznost těchto informací ovšem zpochybňuje již FALKE, J.: *Geschichte*, s. 109, 228.

²¹ MORGENSTERN, R.: *Oesterreichs Helden*, s. 320; HORMAYR, J.: *Oesterreichischer Plutarch*, s. 69.

²² Habsburské jednotky se v severní Itálii zapojily do bojů teprve v roce 1733. Viz přehled zpracovaný ředitelstvím rakouského válečného archivu, vydaný formou separátu z *Österreichische militärische Zeitschrift*, a to pod názvem *Österreichs Kriege seit 1495*. Wien 1876, s. 189.

²³ CHRISTIANI, Wilhelm Ernst: *Universalhistorie alter, mittler und neuer Zeiten*, 9. Wien 1794, s. 231–233; BROUCEK, Peter: *Die Feldzüge des Prinzen Eugen in Ungarn, Italien und Westeuropa*. In: ZÖLLNER, E. – GUTKAS, K. (Hg.): *Österreich*, s. 151; BLACK, J.: *Evropa*, s. 320.

²⁴ K válečným operacím tohoto konfliktu viz GERBA, Raimund: *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*, 19. Wien 1891; BROUCEK, P.: *Im Kampf*, s. 121; VLNAS, V.: *Princ*, s. 588 nn.

²⁵ Kniže Josef Václav z Lichtenštejna se v dalších letech považoval za žáka prince Evžena Savojského, který měl na jeho kariéru zásadní vliv. Viz VEHSE, Eduard: *Geschichte des österreichischen Hofes und Adels und der österreichischen Diplomatie*, 8. Hamburg 1852, s. 25. Anglický překlad téhož díla vyšel pod názvem *Memoirs of the court, aristocracy and diplomacy of Austria*, 2. London 1856, s. 267.

²⁶ SCHMIDT-BRENTANO, Antonio: *Kaiserliche und k. k. Generale (1618–1815)*. Wien 2006, s. 57.

²⁷ K okolnostem vydání tzv. pragmatické sankce, jejímu obsahu a právním dopadům v otázce nástupnictví viz BIDERMANN, Hermann Ignaz: *Entstehung und Bedeutung der Pragmatischen Sanktion*. *Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart* 2, 1875, s. 123–160, 217–253; BRAUNEDER, Wilhelm: *Die Pragmatische Sanktion als Grundgesetz der Monarchia Austriaca von 1713 bis 1918*. In: BRAUNEDER, W. (Hg.): *Studien, 1: Entwicklung des Öffentlichen Rechts*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Brüssel – New York – Wien 1994, s. 85 nn.

ných již dříve zmíněným Raimundem Montecuccolim. Právě ten důsledně prosazoval myšlenku, že dobře vycvičená, vyzbrojená a dostatečně silná armáda je pro panovníka jedinou zárukou úspěšné velmocenské politiky, a zároveň nejúčinnějším nástrojem v rámci diplomatických jednání. A právě z odkazu tohoto Itala v habsburských službách vycházeli Evžen Savojský i Josef Václav z Lichtenštejna beze zbytku jak v ryze vojenských, tak i ve státnických a mocenských záležitostech.²⁸

Zůstává tedy ironií osudu, že nakonec to byl právě Lichtenštejn, na něhož poukázala habsburská kabinetní diplomacie a pověřila jej vyjednáváním s berlínským hohenzollernským dvorem o prosazení nástupnictví v dědičných zemích po císaři Karlu VI., jehož naděje na zanechání mužského dědice klesaly každým rokem. Léta 1735–1736 tedy Josef Václav z Lichtenštejna strávil převážně v Berlíně, kde při tamním panovníckém dvoře působil v roli habsburského vyslance.²⁹ Cílem jeho mise bylo prosadit uznání legitimacy nástupnictví Marie Terezie pruským králem Fridrichem Vilémem I. diplomatickou cestou. Výsledky Lichtenštejnova berlínského pobytu mohl vídeňský kabinet chápat bezesporu jako uspokojivé. Avšak Hohenzollernem budovaná, modernizovaná a výborně vycvičená armáda nenechávala Lichtenštejna coby zkušeného vojáka na pochybách, že Prusko se tím začalo řadit po bok evropských velmocí.³⁰ Možnost eventuálního mocenského soupeření ve středoevropském prostoru tedy nebyla ve vztahu k habsburské monarchii dle

Mramorová socha Josefa Václava z Lichtenštejna ve vestibulu vídeňského Vojenskohistorického muzea (Heeresgeschichtlichen Museum). Autor: Vincenz Pilz (1816–1896). Foto Jiří Brňovják (2014)

²⁸ VLNAS, Vít: *Princ*, s. 206; KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách*. Praha 2008, s. 131. Montecuccoliho koncept státu stojícího na dvou hlavních pilířích – silné armádě a absolutistické moci panovníka na úkor pravomocí stavů – je patrný především v jeho díle nazvaném *Zibaldone*. Originál rukopisu viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, fond Militärische Nachlässe, Nachlass Raimondo Montecuccoli, sign. B/492, Abteilung d/9, kart. 5. Rozbor tohoto díla viz CATALANO, Alessandro: Italská historiografie mezi machiavelismem a oslavou habsburské monarchie. *Opera historica* 11, 2006, s. 265 nn. (zde chybná citace uložení originálu); TÝŽ: L'italiano lingua di cultura dell'Europa centrale nell'età moderna. In: CADORINI, Giorgio – ŠPIČKA, Jiří (eds.): *Humanitas Latina in Bohemis*. Kolín – Treviso 2007, s. 133.

²⁹ Zevrubně k Lichtenštejnovu berlínskému pobytu a jeho okolnostech viz FALKE, J.: *Geschichte*, s. 115 nn. K problematice institucionalizace vyslanectví mezi jednotlivými evropskými státy coby specifické formy politické komunikace v raném novověku viz EDELMAYER, Friedrich: *Gesandtschaftsberichte in der Frühen Neuzeit*. In: PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Wien – München 2004, s. 849–859. K diplomatickým praktikám v prostředí kabinetní politiky berlínského dvora viz FALCKE, Jeannette: *Studien zum diplomatischen Geschenkwesen am brandenburgisch-preussischen Hof im 17. und 18. Jahrhundert*. Berlin 2006.

³⁰ K budování pruské armády v 18. století viz LANGE, Eduard: *Die Soldaten Friedrich's des Grossen*. Leipzig 1853, s. 83 nn.; nejnověji viz sborník BAUMGART, Peter – KROENER, Bernhard – STÜBING, Heinz (eds.): *Die preussische Armee: Zwischen Ancien Régime und Reichsgründung*. Paderborn – München – Wien – Zürich 2008.

mínění prozíravého Lichtenštejna zdaleka nereálná. Avšak jeho obavy vídeňský kabinet, snad pod vlivem úspěchu Lichtenštejnovy diplomatické mise, přehlížel. Není bez zajímavosti, že během berlínského pobytu navázal Josef Václav z Lichtenštejna osobní přátelství s pozdějším pruským králem Fridrichem II., které přetrvalo i poté, co proti sobě následně stanuli na bitevním poli, o čemž svědčí bohatá vzájemná korespondence. V únoru roku 1736 zarmoucený Lichtenštejn např. pruského korunního prince informoval o blížící se smrti svého patrona a přítele, prince Evžena Savojského, o němž se vyjádřil slovy: *byl to největší muž svého století a zemře, pravděpodobně jen málo oplakáván armádou, která pod jeho velením dosáhla tolika vítězství*.³¹ V podobném, velmi osobním duchu se přitom nese většina vzájemné korespondence obou těchto mužů evropského formátu.

Po úspěšné diplomatické misi u berlínského dvora byla Josefu Václavovi z Lichtenštejna svěřena role habsburského vyslance v Paříži.³² Zde, v předním centru tehdejší evropské velmocenské politiky, působil v letech 1737–1740 a výrazně se zasloužil o uzavření mírové smlouvy (8. listopadu 1738) mezi Habsburky a Francií po válce o polský trůn.³³ Nutno poznamenat, že náklady na pařížský pobyt, které se vyšplhaly až do závratné výše 2 500 000 zlatých, hradil Lichtenštejn z velké části z vlastních prostředků.³⁴ Výrazem uznání Lichtenštejnových zásluh na poli evropské diplomacie i jeho loajality k vídeňskému dvoru bylo udělení hodnosti rytíře Řádu zlatého rouna. Tou dobou již Lichtenštejn vystupoval v hodnosti generála jezdeckta (*General der Kavallerie* – tj. druhý nejvyšší hodnostní stupeň v habsburské armádě), do něhož byl povýšen 2. března 1739.³⁵

Když při odjezdu z diplomatické mise ve Francii zastihla Josefa Václava z Lichtenštejna dne 20. prosince 1740 v Bruselu zpráva o skonu císaře Karla VI., zřejmě již tušil, že zanedlouho jej vývoj událostí opět zavede na válečnou scénu. Pod taktovkou bourbonské Francie a později za přispění mladého pruského krále Fridricha II. se skutečně velmi záhy vytvořila silná protihabsburská koalice prahnoucí po rozdělení si habsburského dědictví. Předchozí diplomatické uznání pragmatické sankce evropskými panovnickými dvory se během několika týdnů stalo bezcenným cárem papíru. Tento vývoj Lichtenštejn ostatně již dlouhodobě předvídal, avšak nedokázal (a reálně vzato ani nemohl) tímto skutečným zabránit. Během svého pařížského pobytu se právě v těchto intencích vyjadřoval ve vzá-

³¹ BIBL, Viktor: *Prinz Eugen: Ein Heldenleben*. Wien – Leipzig 1941, s. 294; VLNAS, V.: *Princ*, s. 606. Edici korespondence knížete Josefa Václava z Lichtenštejna s Fridrichem II. přináší FALKE, J.: *Geschichte*, s. 115–160; DROYSEN, Hans (ed.): *Der Briefwechsel zwischen Kronprinz Friedrich von Preussen und Fürst Joseph Wenzel von Liechtenstein. Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte* 19, 1906, s. 165–185. Korespondence pruského krále Fridricha II. s Lichtenštejnem je přístupná rovněž na webu: <http://friedrich.uni-trier.de/de/search/?q=Liechtenstein> (cit. 14. 4. 2014).

³² K okolnostem a průběhu Lichtenštejnova pařížského pobytu viz VEHSE, E.: *Geschichte*, 7 (1852), s. 210; podrobně viz FALKE, J.: *Geschichte*, s. 163 nn.

³³ K diplomatickým aktivitám knížete Josefa Václava z Lichtenštejna v kontextu evropské mocenské politiky poloviny 18. století, a především z hlediska francouzsko-habsburských vztahů viz BRAUBACH, Max: *Versailles und Wien von Ludwig XIV. bis Kaunitz: Die Vorstadien der diplomatischen Revolution im 18. Jahrhundert*. Bonn 1952; BAUMSTARK, Reinhold: *Joseph Wenzel von Liechtenstein: Fürst und Diplomat im Europa des 18. Jahrhunderts*. Vaduz – Einsiedeln 1990; DUINDAM, Jeroen: *Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Rivals 1550–1780*. Cambridge 2003.

³⁴ MORGENSTERN, R.: *Oesterreichs Helden*, s. 322; FALKE, J.: *Geschichte*, s. 164; TAPIÉ, Victor Lucien: *Maria Theresia: Die Kaiserin und ihr Reich*. Graz – Wien – Köln 1989, s. 114.

³⁵ MORGENSTERN, R.: *Oesterreichs Helden*, s. 320; PEZZL, J.: *Lebensbeschreibungen*, s. 152; von HORMAYR, J.: *Oesterreichischer Plutarch*, s. 70; FALKE, J.: *Geschichte*, s. 166; SCHMIDT-BRENTANO, A.: *Kaiserliche und k. k. Generale*, s. 57.

jenné korespondenci se svým švagrem, nejvyšším kancléřem Království českého, hrabětem Fridrichem Augustem Harrachem. Také Harrach totiž patřil v posledních letech vlády Karla VI. mezi kritiky jeho nepřilíš prozíravé zahraniční politiky.³⁶

Závěrem roku 1740 tedy mladou dceru zemřelého císaře Karla VI., Marii Terezii, čekal hned na počátku její vlády velmi nelehký úkol – uhájit celistvost říše před dychtivými konkurenty. Záhy se fatálně a v plné nahotě ukázala oprávněnost dřívějších Savojského a Lichtenštejnovy nevyslyšených urgencí, když oba v předtuše možného konfliktu volali po investicích do armády a jejím posílení na úkor rozsáhlých výdajů při diplomatickém zajišťování legitimity nástupnictví v habsburské monarchii v ženské linii.³⁷ Po vypuknutí války o habsburské dědictví byl Lichtenštejn urychleně povolán k armádě a během roku 1741 se zúčastnil polního tažení do jižních Čech a do Bavorska, kde se habsburské armádě podařilo počátkem roku 1742 dobýt Mnichov.³⁸ V květnu téhož roku nedokázal Lichtenštejn zabránit porážce habsburské armády v bitvě u Chotusic (17. 5. 1742), ačkoliv výpad jeho jízdy způsobil protivníkovi vysoké ztráty. Lichtenštejnovou rukou přitom údajně padlo mnoho nepřátel včetně příslušníků tělesné stráže samotného Fridricha II.³⁹ Koncem roku 1742 se Josef Václav z Lichtenštejna podílel ještě na vyhnání francouzských jednotek z Čech⁴⁰ a poté se plně soustředil na modernizaci habsburské armády, na jejíž nevyhnutelnost poukázaly četné neúspěchy z předchozích let. Svou pozornost soustředil kníže výhradně na dělostřelectvo, v němž spatřoval nejprogressivnější součást moderní armády. Lichtenštejn reformoval tuto složku ozbrojených sil jak po stránce technické, tak i po stránce organizačně- správní a taktické. Vědom si důležitosti teoretického a praktického vyučování, směřoval své úsilí rovněž k pozvednutí systému přípravy a vzdělávání dělostřeleckých odborníků, když roku 1744 založil v Rudolfově u Českých Budějovic odbornou školu s tímto zaměřením (*Artillerie-Corps-Schule in Bergstadt*). Do dalekosáhlé reformy navíc vložil i nemalé finanční částky z vlastních zdrojů.⁴¹

³⁶ TAPIÉ, V. L.: *Maria Theresia*, s. 94.

³⁷ K diplomatickým jednáním a vzniku protihabsburské koalice v Evropě po smrti Karla VI. viz GRÜNHAGEN, Colmar: *Geschichte Schlesiens : Schlesien unter Friedrich dem Grossen*, 1. Breslau 1890, s. 90 nn.; GOLL, Jaroslav: *Válka o země Koruny české (1740–1742)*, 1. Praha 1915; PREGIEL, Piotr: Pruská diplomacie v průběhu první slezské války a nabytí práv na kladské hrabství. *Historie a vojenství* 2002, č. 1, s. 68 nn.; WAŚ, Gabriela: Śląsk pod panowaniem pruskim. In: CZAPLIŃSKI, Marek (ed.): *Historia Śląska*. Wrocław 2002, s. 187 nn.; GAWRECKI, Dan: Slezsko za válek mezi Habsburskou říší a Pruskem 1740–1779. In: GAWRECKI, Dan (ed.): *Dějiny českého Slezska 1740–2000*, 1. Opava 2003, s. 49–50; BLACK, J.: *Evropa*, s. 321–323.

³⁸ SCHWEIGERT, C. A.: *Oesterreichs Helden*, s. 234.

³⁹ MORGENSTERN, R.: *Oesterreichs Helden*, s. 322–323; PEZZL, J.: *Lebensbeschreibungen*, s. 157–159; HORMAYR, J.: *Oesterreichischer Plutarch*, s. 71.

⁴⁰ Podrobné líčení válečných událostí tohoto konfliktu přináší pozitivisticky laděné práce von DUNCKER, Carl: *Kriege unter der Regierung der Kaiserin-Königin Maria Theresia : Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740–1748*, 2. Wien 1896; HOEN, Maximilian von – KIENAST, Andreas: *Kriege unter der Regierung der Kaiserin-Königin Maria Theresia : Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740–1748*, 3. Wien 1898. Pruský oficiální pohled přináší metodicky totožně laděná práce pruského generálního štábu s názvem *Die Kriege Friedrich's der Grossen*, 1/1–3. Berlin 1890. Moderní metodický přístup k událostem první a druhé slezské války nabízí PRCHAL, Vítězslav: Odtážitý glosátor. Slezské války v diariích Tobiáše Antonína Seemana, hofmistra hraběte Swéerts-Sporcka. In: PRCHAL, Vítězslav (ed.): *Mezi Martem a Memorií : Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.–19. století*. Pardubice 2011, s. 75–92, nejnověji sborník DORGER, Hartmut (red.): *Friederisiko : Friedrich der Grosse*, 1: *Die Essays*. München 2012.

⁴¹ HORMAYR, Joseph von: c. d., s. 72–73; ARNETH, Alfred von: *Geschichte Maria Theresia's*, 9. Wien 1879, s. 517–518; DOLLECZEK, Anton: *Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Wien 1887, s. 289 nn.; GATTI, Friedrich: *Geschichte der k. und k. Technischen Militär-Akademie*, 2. Wien 1905, s. 13; PRESS, Volker: Fürst Joseph Wenzel von Liechtenstein (1696–1772). Ein Aristokrat

Do zbraně byl Lichtenštejn zoufalou Marií Terezií povolán opět v roce 1744, přičemž jej tehdy panovnice dokonce poctila oslovením *náš příteli*. Během druhého dějství evropského konfliktu, v jehož rámci se mělo rozhodnout o restituci habsburských nároků na dříve ztracená území (zejména Slezsko), směřovaly Lichtenštejnovy kroky do severní Itálie. Zde se měl ujmout vrchního velení v této oblasti dosud nepříliš úspěšně operující habsburské armády. V roce 1745 vystoupal až na samý vrchol vojenské hierarchie, když mu byla dne 12. května udělena nejvyšší vojenská hodnost polního maršála (*Feld-Marschall*).⁴² Po počátečních neúspěších habsburských ozbrojených sil uštědřil Lichtenštejn protivníkovi zdrcující porážku v bitvě u Piacenzy (16. června 1746) a přinutil francouzské a španělské jednotky k ústupu z Lombardie a Piemontu.⁴³ Výraznou měrou k tomu přispělo jím modernizované dělostřelectvo, na jehož rozvoji i v dalších letech neúnavně pracoval.

V roce 1748 převzal Josef Václav po smrti vládnoucího knížete Jana Karla majorát, stal se hlavou lichtenštejnského rodu a v letech 1748–1751 bezprostředně držel mj. panství Moravský Krumlov.⁴⁴ Lze říci, že právě na konci čtyřicátých let 18. století dosáhla jeho hvězda svého zenitu. Do dějin svého rodu, ale i habsburské monarchie se ovšem výrazně zapsal rovněž v následujících třech desetiletích svého života. Během sedmileté války (1756–1763) se opět aktivně zapojil do víru vojenských operací a ve vítězných bitvách u Kolína (18. června 1757) a Hochkirchu (14. října 1758) v plné míře zúročil palebnou sílu jím modernizovaného dělostřelectva.⁴⁵ Tato složka armády si tehdy dokonce získala respekt a obdiv poraženého pruského krále Fridricha II. i jeho generálů. Bezprostředně po bitvě u Kolína se Fridrich v dopise adresovaném lordu Frederiku Marischalovi vyslovil, že právě Lichtenštejn vrátil čest habsburskému dělostřelectvu i celé armádě: *Les ennemis avaient l'avantage d'une artillerie nombreuse et bien servie. Elle fait honneur à Liechtenstein, qui en est directeur. La Prusse seule peut le lui disputer*.⁴⁶

Na poli evropské diplomacie sehrál Lichtenštejn v roce 1760 výraznou roli ještě při ujednání sňatku habsburského následníka trůnu, mladého Josefa II., s Marií Isabelou

zwischen Armeem, Kaiserhof und Fürstenhaus. In: BRENDLE, Franz – SCHINDLING, Anton (Hg.): *Adel im alten Reich : Gesammelte Vorträge und Aufsätze*. Tübingen 1998, s. 104–105. Podrobně viz KRŮL, Martin: *Kníže Josef Václav z Lichtenštejna – diplomat, vojevůdce a reformátor*, 2 (nepublikovaný text referátu z konference *Sekundogenitura knížecího rodu Liechtensteinů a Moravský Krumlov*, přednesený dne 18. dubna 2013 v Moravském Krumlově).

⁴² SCHMIDT-BRENTANO, A.: *Kaiserliche und k. k. Generale*, s. 57.

⁴³ MORGENSTERN, R.: *Oesterreichs Helden*, s. 323; podrobně PEZZL, Johann: *Lebensbeschreibungen*, s. 159–179; HORMAYR, J.: *Oesterreichischer Plutarch*, s. 73–74; FALKE, J.: *Geschichte*, s. 186–192; TA-PIÉ, V. L.: *Maria Theresia*, s. 82.

⁴⁴ HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země moravskoslezské*. Praha 2004, s. 115.

⁴⁵ K válečným operacím této fáze sedmileté války, zejména k průběhu bitev u Kolína a Hochkirchu viz CHRISTIANI, Wilhelm Ernst: *Universalhistorie alter, mittler und neuer Zeiten*, 10. Wien 1794, s. 142–144; THIELEN, Maximilian: *Die Kriege der Österreicher und ihrer Verbündeten vom Jahre 1756 bis zur gegenwärtigen Zeit*. Wien 1836, s. 42–49, 100–107; GÖHRING, Carl: *Die Kriege Preussens gegen Oesterreich 1740 bis 1866*, 1. Leipzig s. d., s. 147–167, 267–285; MAGENSCHAB, Hans: *Josef II. : Revolutionär von Gottes Gnaden*. Graz – Wien – Köln 1989, s. 28; BĚLINA, Pavel: *Kolín 18. 6. 1757*. Praha – Litomyšl 1997; STELLNER, František: *Sedmiletá válka v Evropě*. Praha 2000, s. 122–127, 194–197; MILLAR, Simon: *Kolín 1757 : První porážka Fridricha Velikého*. Praha 2007; FÜSSEL, Marian: *Die Kultur der Niederlage – Wahrnehmung und Repräsentation einer Schlacht des Siebenjährigen Krieges am Beispiel Hochkirch 1758*. In: EXTERNBRINK, Sven (Hg.): *Der Siebenjährige Krieg (1756–1763) : Ein europäischer Weltkrieg im Zeitalter der Aufklärung*. Berlin 2011, s. 261–274.

⁴⁶ PREUSS, Johann (ed.): *Oeuvres de Frédéric le Grand*, 20. Berlin 1852, s. 298; bez uvedení zdroje pasáž cituje DOLLECZEK, Anton: c. d., s. 437.

Bourbonsko-Parmskou, kterou osobně doprovázel na cestě do Vídně.⁴⁷ Mladého panovníka si Lichtenštejn velmi oblíbil. Už když působil v roli jeho osobního učitele pro oblast vojenství, vedení válek a mezinárodní diplomacie, vysoce hodnotil jeho progresivní postoje a nevšední zájem o povznesení monarchie prostřednictvím dalekosáhlých, byť jak se později ukázalo, mnohdy až příliš radikálních reforem.⁴⁸ Podobně jako Habsburk, měl i Josef Václav z Lichtenštejna totiž velmi blízko k myšlenkovým proudům osvícenství.

Zásluhy Josefa Václava z Lichtenštejna na poli diplomatickém, a zejména válečném poté ocenila Marie Terezie udělením čestného titulu *celsissimus*, tedy nejvznešenější.⁴⁹ Poslední významná událost veřejného života, jíž se Josef Václav z Lichtenštejna aktivně zúčastnil, byla císařská volba v roce 1764. V roli hlavního komisaře byl tehdy ve Frankfurtu nad Mohanem svědkem volebních jednání i následné korunovace Josefa II.⁵⁰ Vztah nového císaře k Lichtenštejnovi vystihují nejlépe slova, která mu panovník adresoval právě v době své volby na říšský trůn, kdy jej stejně jako už dříve Marie Terezie neváhal označit za svého přítele takto: *Je conais votre attachement pour leurs Majestés et votre amitié pour moi.*⁵¹ Životní dráha Josefa Václava z Lichtenštejna se uzavřela v jeho 76 letech, dne 10. února 1772. Tělesné ostatky tohoto vojáka, vojenského reformátora a habsburského diplomata spočívají dodnes v rodinné hrobce ve Vranově u Brna.

* * *

Životní osudy Josefa Václava z Lichtenštejna determinovaly podmínky, které příslušníkům vysoké nobility přinesl společenský kvas 18. století. V osobnosti tohoto šlechtice na jedné straně rezonuje doznávající řád barokní společnosti (např. orientace na tradiční rodové hodnoty a takřka výhradní vazby na dvorské prostředí), avšak v jeho činech již lze spatřovat také mnohé z osvícenstvím podníceného pragmatismu a smyslu pro realitu (angažovanost ve vojenských reformách atp.). S určitou mírou licence můžeme konstatovat, že Lichtenštejn byl představitelem té části vysoké šlechty, která včas rozpoznala měnící se realitu své doby a dokázala se jí flexibilně přizpůsobit, aniž ztratila výsadní postavení. Své místo v podmínkách absolutistického státu nalezl Lichtenštejn v řadách habsburské armády, která mu umožnila vystoupit až na sám vrchol jeho reálných kariérních možností. Na tomto faktu nic nemění ani skutečnost, že výrazných úspěchů dosáhl rovněž na poli evropské diplomacie. Panovníckým dvorem veskrze oktrojovaná účast v mezinárodní politice totiž velmi úzce souvisela s jeho válečnými zkušenostmi a aktivitami. Bez tohoto kontextu tedy nelze na osobnost knížete Josefa Václava z Lichtenštejna objektivně nazírat.

⁴⁷ PEZZL, Johann: c. d., s. 189 nn.; RAMSHORN, Carl: *Kaiser Joseph II. und seine Zeit*. Leipzig 1845, s. 40–42; KOHUT, Adolph: *Kaiser Joseph II. Sein Wirken als Mensch*. Dresden 1890, s. 43; MAGENSCHAB, Hans: c. d., s. 11–16.

⁴⁸ GALLETI: *Geschichte des Oesterreichischen Kaiserthums*, 2. Gotha 1828, s. 64; GROSS-HOFFINGER, A. J.: *Lebens- und Regierungsgeschichte Josephs des Zweiten und Gemälde seiner Zeit*, 1. Stuttgart 1835, s. 51; VOCELKA, Karl: *Österreichische Geschichte 1699–1815: Glanz und Untergang der höfischen Welt*. Wien 2001, s. 366 nn.

⁴⁹ HORMAYR, J.: *Oesterreichischer Plutarch*, s. 76.

⁵⁰ FALKE, J.: *Geschichte*, s. 211.

⁵¹ ARNETH, A.: *Geschichte*, 7 (1876), s. 79; FALKE, J.: *Geschichte*, s. 211, 221.